

Культурні передумови формування відношення до свободи вибору в системі бухгалтерського обліку

Розвиток сучасного суспільства ґрунтується на цінностях. Вони визначають траєкторію розвитку. Тому важливою задачею є визначення переліку цінностей, які зіграли домінуючу роль у розвитку українського суспільства та формуванні української ідентичності, і вміння їх реалізовувати окремою індивідуальністю, зокрема, при здійсненні вибору при веденні бухгалтерського обліку.

Система цінностей сучасного українського суспільства сформувалася під впливом європейської та візантійсько-євразійської цінностей. Українець сприймає оточуючий світ через власні відчуття серцем, осмислює через розум, поєднує їх в єдине ціле, і коли вони стають основою його індивідуальності, реалізує через власну волю. Для такого національного характеру окрема індивідуальність завжди буде мати велике значення, правда буде реалізовуватись через окрему людину і завжди буде мати практичне значення, та ніколи не буде виступати у вигляді загальної ідеї здатної знецінити життя індивіда. Тобто в українській ідентичності для розвитку професійної відповідальності за вибір є всі підстави.

В цьому контексті слід трактувати бухгалтерський облік як ризикову професійну діяльність, яка передбачає можливість вибору і відповідальність за нього. Аналогічно до підприємницьких здібностей, повинні розглядатися й бухгалтерські здібності, які включають здатність до ризику і відповідальність. Усвідомлення цих ідей можливо лише за умови ментальної ідентифікації суб'єкта бухгалтерського обліку в межах соціокультурного простору-часу України. Вміння розуміти та користуватись власною ідентичністю та цінностями, може сформувати уявлення про свободу вибору та відповідальність.

Ключові слова: цінності; свобода вибору; бухгалтерський облік; професійна відповідальність.

Актуальність теми. Велику роль у розвитку сучасного суспільства мають його цінності. Вони визначають яким шляхом буде рухатись те чи інше суспільство. Чим більше світ спрямовується до єдиного стилю життя, тим більше значення займають в ньому глибинні цінності, виражені в релігії, мові, мистецтві, літературі. Особливої актуальності вони набувають в контексті сучасних трендів уніфікації та універсалізації, яким частково підпорядковується розвиток бухгалтерського обліку. Тому важливим є визначення переліку цінностей, які зіграли домінуючу роль у розвитку українського суспільства та формуванні української ідентичності, і вміння їх реалізовувати окремою індивідуальністю, зокрема, при здійсненні вибору при веденні бухгалтерського обліку.

Метою статті є характеристика передумов укріплення свободи вибору та відповідальності за нього при веденні бухгалтерського обліку.

Викладення основного матеріалу. Функціональність науки про бухгалтерський облік вимагає від дослідника, який займається його вивченням, постійно визначати і вказувати фактори, які впливають на його розвиток. Одним з таких факторів є культурні традиції (цінності). Сьогодні сам факт впливу культурних традицій на бухгалтерський облік, на перший погляд, не викликає, вже жодних сумнівів, а тому сприймається як певна аксіома, яка, інколи навіть використовується як вихідне положення при проведенні досліджень.

Однак зміна середовища, в якому здійснює свою професійну діяльність суб'єкт ведення та(або) організації бухгалтерського обліку (далі суб'єкт бухгалтерського обліку), в тому числі й культурного, дослідниками оцінюється лише крізь призму зміни інформаційних запитів, на які покликаний відповідати бухгалтерський облік. При цьому сам факт зміни запитів також сприймається як певна очевидність. Такий підхід є занадто спрощеним. Поза увагою залишаються причини даних змін, які й породили ці нові інформаційні запити. Таким чином, аналізується лише їх зовнішній прояв, а не внутрішні причини.

Процес соціалізації індивіда відбувається через культурні, економічні, політичні традиції суспільства. Більше того цінності індивіда формуються в процесі соціалізації, і включають в повсякденному житті впливи як культурні так і економічні. В сучасному світі можна спостерігати дві тенденції: по-перше, відбувається уніфікація економічних відносин через укріплення ринкових принципів та орієнтування на глобальні культурні традиції. В той же час національні культурні традиції

зберігаються в суспільствах включених в процеси глобалізації. Чим активніше відбувається глобалізація, а з нею уніфікація економічної та політичної систем, тим все більшу роль починає грати національна культура в житті суспільств і в свою чергу впливає на їх економічну і політичну системи. «За словами відомого фахівця з економічної історії Дейвіда Ландеса, «якщо ми можемо чого-небудь навчитись з історії економічного розвитку, то це що культура має вирішальне значення» [11].

Економічні, політичні відносини індивід сприймає через власні культурні традиції, а точніше через цінності які формуються культурними традиціями. Тому розуміння тих цінностей, що формують індивіда є основою, яка дозволить знайти найкращі варіанти для його розвитку і дозволить окреслити історичні передумови формування відношення суб'єктів ведення та (або) організації бухгалтерського обліку до свободи вибору.

Соціальна структура, це схема взаємодії, соціальних груп, класів, індивідів, соціальних інститутів у суспільстві. Соціальна структура, є ефективною коли інтереси майже всіх соціальних груп, класів, соціальних інститутів, індивідів задовольняються. Інтереси пов'язують з задоволенням матеріальних благ, індивіда, класа через соціальні інститути. З приводу інтересів можна домовитись і знайти компроміс.

Соціальна структура яка здатна відновлюватись у суспільстві, після великих потрясінь, здатна змінюватись і при цьому зберігати свою суть, базується на цінностях. Одночасно цінності формують індивідуальність, та її розуміння свободи вибору і відповідальність.

Одним із проявів свободи вибору, відповідальності, індивідуальності є варіативність, яка існує для суб'єкта бухгалтерського обліку і закріплена на законодавчому рівні.

Питання свободи вибору в наукових дослідженнях, присвячених бухгалтерському обліку, не є новим, хоча й розглядалося дещо в іншому формулюванні, як то питання професійного судження або облікової політики.

Слід зазначити, що така інтерпретація пов'язана з деякими ризиками, які підвищують рівень суб'єктивності досліджень. Мова йде про ідеологічну заангажованість, яка проявляється тоді, коли дослідники прагнуть дати оцінку (позитивну чи негативну без особливих проміжних варіантів) цим явищам, не враховуючи історичні контекст і передумови їх існування. Це часто призводить до того, що питання можливості вибору помилково, а інколи й свідомо, ототожнюється з проблемою маніпулювання (фальсифікації). У таких дослідженнях питання можливості вибору підмінюється проблемою того як суб'єкти бухгалтерського обліку користується даною їм можливістю вибору.

Таким чином, поза увагою залишаються відповіді на запитання про те, що сприяло тому, що така можливість дана суб'єкту ведення бухгалтерського обліку (передбачена законодавством, що регулює бухгалтерський облік), яке у нього ставлення до неї і чому воно таким сформувалося.

Для відповіді на ці запитання, а також для того аби уникнути вказаних вище недоліків, необхідно розглянути свободу вибору в бухгалтерському обліку як соціокультурне явище.

Під свободою вибору в даному дослідженні пропонуємо розуміти об'єктивну необхідність і можливість обирати певний варіант ведення бухгалтерського обліку (наприклад, вибір способів оцінки, порядку відображення), яка закріплена (передбачена, дана суб'єкту бухгалтерського обліку) в системі нормативно-правового регулювання бухгалтерського обліку.

Відповідаючи на перше запитання про фактори, які сприяли і забезпечили нормативне закріплення свободи вибору, слід зазначити, що формально, мова йде про історичний період кінця ХХ початку ХХІ ст., це відбулося під впливом того, що українське суспільство обрало ринкову модель суспільно-економічних відносин, запровадження якої вимагало змін правового поля відповідно до ринкових принципів, таких як лібералізм, економічна свобода, конкуренція тощо. Неформально – Україна вже тривалий період долучена до загального, для Західної цивілізації, процесу глобалізації (в різні історичні періоди її роль змінювалася, що в контексті бухгалтерського обліку може розглядатися як окрема тема для дослідження), який, як не парадоксально, одночасно супроводжується процесами уніфікації та індивідуалізації.

Отже, в Україні існували необхідні умови для того аби сьогодні в нормативно-правових актах, що регулюють бухгалтерський облік, закріпилися норми, які передбачають свободу вибору (дана суб'єкту ведення бухгалтерського обліку). Остання покликана допомагати індивіду (суб'єкту бухгалтерського обліку) організувати і здійснювати свою професійну діяльність найбільш адекватно умовам господарювання. Натомість не всі суб'єкти бухгалтерського обліку виявилися готовими скористатися даною їм свободою вибору. Причини цієї ситуації є різні, однак зупинимо на тих, що пов'язані із ментальними факторами (цінностями).

У сучасному світі на формування цінностей великий вплив досі мають релігійні традиції (детальніше див. М.Вебер «Протестантська етика і дух капіталізму» [1]). Прямо або опосередковано вони впливають на визначення того, яким шляхом розвитку піде суспільство, та які цінності є у них домінуючими.

Індивіди у суспільстві, можуть домовитись з приводу інтересів, однак, вони не мають такої можливості з приводу цінностей. Кожному суспільству притаманні свої особливі цінності, які для нього є найбільш важливішими, саме вони формують його ідентичність. Великий вплив, на формування

цінностей українського суспільства мали європейські, євразійські, глобалізаційні і, власне, українські цінності. В житті індивіда, українського суспільства вони взаємодіють і впливають один на одного. В той же час при формуванні соціальної структури, та світогляду індивіда, одні стають домінуючими інші другорядними.

Сучасна історична перспектива не дозволяє в повній мірі оцінити наслідки впливу глобалізаційних процесів, а відповідно й цінностей, які сформувалися в результаті цих процесів. Тому для відповіді на запитання про ставлення індивіда (суб'єкта ведення та/або організації бухгалтерського обліку) до свободи вибору і чому воно таким сформувалося необхідно спочатку охарактеризувати вплив першої та другої груп цінностей.

Українське суспільство зазнає впливів візантійських (православ'я) (період з X по XIV ст.), католицьких (греко-католики) (період з XIV по XVII), з XVIII – XIX століть – євразійських, XX-XXI ст. – глобалізаційних.

Вплив європейських цінностей на українські цінності починає чітко проявлятися в період Київської Русі. У 988 році, приймаючи християнство, Київська Русь змінила не тільки державну ідеологію й віру, а й цінності. Особливостями Київського християнства було те, що воно зазнає впливу язичницьких, католицьких, болгарських, візантійських (детальніше див. Іларіон митрополит [5]). У київському християнстві немає богообраних народів, всі народи рівні перед Богом, тому що народу дається воля, благодать і призначення тільки Богом.

Отже, індивід пізнає Бога і своє призначення через любов, центром якої є серце, і осмислює через розум, а реалізує через свою волю. Таке християнство отримало назву Софійного. Софія – це практична мудрість, яка реалізується через індивіда та етнос. З падінням Київської Русі ці цінності та ідеологія втратили державну підтримку, але продовжили бути основою української ідентичності.

Новий етап розвитку українських цінностей починається із зіткнення українських цінностей з польськими у межах Речі Посполитої. Католицьке християнство базувалося на положеннях Томи Аквінського, який доводив, що християнство сприймається через розум і віру. Розум – це основа критичного світогляду.

У Києво-Могилянській академії розвивався світогляд, який передбачав сприйняття християнства через серце і розум. В центрі цього світогляду стоїть окрема особистість, яка використовує і позитив, і негатив для досягнення своєї мети, і є глибоко віруючою людиною. Розповсюдження цього світогляду починається за часів Петра Конашевича-Сагайдачного, який разом з козацтвом вступає в Київське братство. Показання України за часи Зіновія-Богдана Хмельницького це і є остаточне затвердження українських модерних цінностей у нашому суспільстві.

Отже, за часи Київської Русі князя обирали, а коли він ставав пожиттєвим, велику роль грало віче, за часи козаччини гетьман і старшина обирались і звітували перед козаками. У козацькій державі селянин був особисто вільним і платив податки, чумаки були своєрідним праобразом бізнесменів.

Як наслідок свобода вибору і відповідальність за нього закріпилися як цінність, яка формує українську ментальну основу. Це означає, що українські цінності орієнтують особистість на те, що у неї є призначення, яке вона реалізує через активну діяльність. Реалізуючи своє призначення, індивід стає не тільки щасливим, а і гарно виконує свою роль, реалізує одну із функцій, яка необхідна для розвитку суспільства. Теоретичне обґрунтує цей світогляд Г.С. Сковорода, з його ідеями сродної праці та заняттям своєї ніші у суспільстві.

Соціальна структура, яка базується на українських цінностях, сформованих під впливом європейських, в культурі орієнтується на гуманізм, у політиці – на демократію, в економічному устрої – на ринкову економіку з соціальними гарантіями, щодо бухгалтерського обліку – на свободу вибору певного варіанту ведення бухгалтерського обліку і відповідальність за нього. Суб'єкт ведення та(або) організації бухгалтерського обліку – це особистість, яка добре чи погано здійснює свою професійну діяльність і несе за це відповідальність.

Візантійські та євразійські цінності, хоч і розділені в часі, складають єдину цілісність. Євразійські цінності практично формуються на основі візантійських цінностей. Християнська ідеологія Візантії орієнтується на месіанську функцію (православ'я), яку реалізує василевс (імператор). Пізніше, візантійська ідеологія переходить до московського патріархату з невеликою зміною, що месіанську функцію виконують росіяни, а не греки.

Через московський патріархат та Російську імперію візантійсько-євразійські цінності впливали на розвиток українського суспільства та її громадян. Візантійсько-євразійські цінності у світогляді особистості на перше місце ставлять месіанську функцію і віру в особливе призначення нації, колективу та його керівника. Такі цінності схиляють особистість до колективного світогляду, який все пояснює за допомогою ідеології. Тобто індивід не здійснює вибір, який продиктований ідеологією.

Колективний світогляд, який є головним для індивіда, орієнтується на загальноприйнятне, усереднене рішення. Виходячи з цих цінностей, соціальна структура в культурі на перше місце ставить не гуманізм, а культуру з месіанським призначенням. У політиці колектив і особистість делегують свої

повноваження керівнику, який здатен виконати месіанську функцію. У сучасних умовах це найчастіше суверенна демократія. В економіці при таких цінностях велику роль буде грати держава.

Щодо бухгалтерського обліку, то передбачається достатньо суворе регламентація із заданим варіантом ведення бухгалтерського обліку (усереднений, спільний і обов'язковий для всіх). Тобто суб'єкт ведення та(або) організації бухгалтерського обліку – це особистість, яка здійснюючи професійну діяльність, реалізує заданий варіант і несе колективну відповідальність за його адекватність умовам господарювання, які, в свою чергу, є також задані. Це призводить до того, що в системі цінностей, яка лежить в основі поведінки суб'єкта бухгалтерського обліку, зокрема, в сфері професійної діяльності, гальмується укріплення усвідомленого відчуття відповідальності за свій вибір.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Система цінностей сучасного українського суспільства сформувалася під впливом європейської та візантійсько-євразійської цінностей. Вміння розуміти та користуватись власною ідентичністю та цінностями, може сформувати свої уявлення про свободу вибору і відповідальність.

Усвідомлення цих ідей можливо лише за умови ментальної ідентифікації суб'єкта бухгалтерського обліку в межах соціокультурного простору-часу України. В українській ідентичності для розвитку професійної відповідальності за вибір є всі підстави. Українець сприймає оточуючий світ через власні відчуття серцем, осмислює через розум, поєднує їх в єдине ціле, і коли вони стають основою його індивідуальності, реалізує через власну волю. Для такого національного характеру окрема індивідуальність завжди буде мати велике значення, правда буде реалізовуватись через окрему людину і завжди буде мати практичне значення, та ніколи не буде виступати у вигляді загальної ідеї здатної знецінити життя індивіда.

Вирішення даної проблеми можливе через удосконалення системи професійної бухгалтерської освіти, в першу чергу, вищої освіти. В цьому контексті важливого значення набуває цикл дисциплін гуманітарної та загальноекономічної підготовки спеціалістів у сфері бухгалтерського обліку. Вони повинні допомогти сформувати цінності індивіда, які будуть визначати його спосіб життя і ставлення до індивідуальної свободи вибору та колективної відповідальності.

Також покликані сформувати розуміння бухгалтерського обліку як ризикової професійної діяльності, яка передбачає можливість вибору і відповідальність за нього. Аналогічно до підприємницьких здібностей, повинні розглядатися й бухгалтерські здібності, які включають здатність до ризику і відповідальність.

Список використаної літератури:

1. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / М.Вебер. – К. : Основи, 1994. – 261 с.
2. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік в Україні : аналіз стану та перспективи розвитку : монографія / С.Ф. Голов. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 522 с.
3. Житний П.С. Облікова політика в умовах розвитку фінансово-промислових систем: методологія та організація : монографія / П.С. Житний. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В.Даля, 2007. – 352 с.
4. Жук В.М. Інституціональна теорія бухгалтерського обліку: відповідь на виклики сучасності / В.М. Жук // Бухгалтерський облік і аудит. – 2015. – № 8–9. – С. 14–23.
5. Митрополит Іларіон Про Закон Мойсеєм даний і про Благодать та Істину в Ісусі Христі втілених / Іларіон Митрополит. – К. : МАУП, 2004. – 176 с.
6. Легенчук С.Ф. Багатоваріантність в бухгалтерському обліку: історико-теоретичні аспекти / С.Ф. Легенчук. – Житомир : ЖДТУ, 2017. – 204 с.
7. Ловінська Л.Г. Організація бухгалтерського обліку та фінансового контролю в сучасних умовах господарювання в Україні / Л.Г. Ловінська, І.Б. Стефанюк. – К. : НДФІ, 2006. – 240 с.
8. Петрук О.М. Регулювання бухгалтерського обліку в Україні: теорія, методологія, практика : монографія / О.М. Петрук. – Житомир : ЖДТУ, 2006. – 152 с.
9. Пушкар М.С. Теорія і практика формування облікової політики : монографія / М.С.Пушкар, М.Т. Щирба. – Тернопіль : Карт-бланш, 2010. – 260 с.
10. Соколов Я.В. Професіональне сужденіє бухгалтера – весь смисл МСФО / Я.В. Соколов // Юрист и бухгалтер – 2004. – № 2 (15). – С. 14–15.
11. Грицак Я. Життя, смерть та інші неприємності / Я.Грицак. – К. : Грані-Т, 2008. – 232 с.

References:

1. Veber, M. (1994), *Protestantska etyka i dukh kapitalizmu*, Osnovy, Kyiv, 261 p.
2. Holov, S.F.(2007), *Bukhhalterskyi oblik v Ukraini : analiz stanu ta perspektyvy rozvytku*, monografija, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, 522 p.
3. Zhytnyi, P. (2007), *Oblikova polityka v umovakh rozvytku finansovo-promyslovykh system: metodolohiia ta orhanizatsiia*, monografija, Vyd-vo SNU im. V.Dalia, Luhansk, 352 p.
4. Zhuk, V.M. (2012), «Poglyblennja sutnosti predmeta buhgalters'kogo obliku», *Oblik i finansy APK*, No. 1, Pp. 16–23.

5. Ilarion, Mytropolyt (2004), *Pro Zakon Moiseiem danyi i pro Blahodat ta Istynu v Isusi Khrysti vtilenykh*, MAUP, Kyiv, 176 p.
6. Lehenchuk, S.F. (2017), *Bahatovariantnist v bukhhalterskomu obliku: istoryko-teoretychni aspekty*, monografija, ZhDTU, Zhytomyr, 204 p.
7. Lovinska, L.H. (2006), *Orhanizatsiia bukhhalterskoho obliku ta finansovoho kontroliu v suchasnykh umovakh hospodariuvannia v Ukraini*, NDFI, Kyiv, 240 p.
8. Petruk, O.M. (2006), *Rehuliuвання bukhhalterskoho obliku v Ukraini: teoriia, metodolohiia, praktyka*, monografija, ZhDTU, Zhytomyr, 152 p.
9. Pushkar, M.S. and Shchyrba, M.T. (2010), *Teoriia i praktyka formuvannia oblikovoi polityky*, monografija, Kartblansh, Ternopil', 260 p.
10. Sokolov, Ya.V. (2004), «Professyonalnoe suzhdennye bukhhaltera – ves smysl MSFO», *Yuryst y bukhhalter*, No. 2 (15), Pp. 14–15.
11. Hrytsak, Ya. (2008), *Zhyttia, smert ta inshi nepryiemnosti*, Hrani-T, Kyiv, 232 p.

Травін Віталій Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та підприємництва Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

– теорія систем, теорія сталого розвитку, інституційні аспекти функціонування економічних систем, мікроекономічне моделювання.

Нагіленко Іван Анатолійович – історик.

Наукові інтереси:

– національна ідентичність та її роль в суспільстві.

Стаття надійшла до редакції 03.10.2018.